

UNUTISHNI O'RGANISHNING PSIXOLINGVISTIK USULLARI

Bobomurodova Guzal Olim qizi

**BuxDTI O'zbek tili va adabiyoti, rus tili,
pedagogika, psixologiya kafedrası o'qituvchisi**

Annotatsiya: maqolada o'quv ikki tilli materialda unutish mexanizmlarini o'rganish uchun psixolingvistik usullardan foydalanish ko'rib chiqiladi. Chet tillar fakulteti talabalari tomonidan o'rganilgan so'zlarni o'zlashtirish darajasini o'rganish bo'yicha uchuvchi assotsiativ tajriba natijalari tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, unutish, akademik ikki tillilik, assotsiativ tajriba.

S. Rubinshteyn, P. Blonskiy, A. Luriya, V. Zinchenko, B. Meshcheryakov, G. Ebbinghaus, R. Atkinson, Z. Freyd va boshqalar kabi ko'plab mahalliy va xorijiy psixologlar xotirani umuman va unutishni o'rganish bilan shug'ullanishgan va shug'ullanishgan. yodlash jarayonida ko'plab lingvistik tadqiqotlar olib borilmoqda, ammo o'quv amaliyotida unutish omillari va mexanizmlarini tushunish ikki tillilik, nafaqat psixologiya, balki psixolingvistika, neyrolingvistika va boshqalar haqidagi bilimlarni sintez qilish kerak. Zamonaviy tadqiqotchilar uzoq vaqtdan beri chet tilini o'zlashtirishning boshlang'ich nuqtasi so'z ekanligini tan olishgan. Leksik zaxiralarning kengayishi tilni o'rganish davrida davom etadi; biz o'rganayotgan yoki ona tilini qanchalik yaxshi bilmasligimizdan qat'i nazar, siz har doim ma'nosi biz uchun noma'lum bo'lgan so'zni topishingiz mumkin. Leksik zaxiralarning boyligi kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'lib, nutqni tushunishga ta'sir qiladi. Bundan tashqari, lug'at tilning boshqa jihatlarini (fonetika, grammatika va boshqalar) yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi [1, 3-8-betlar]. A. M. B. de Groot va J. G. van Xell chet tilidagi so'zlarni o'rganishning maqsadi xotirada uzoq muddatli barqaror vakilliklarni saqlashdir. Ammo bu maqsadga har doim ham erishish mumkin emas. Mualliflarning fikriga ko'ra, bu

o'rganilayotgan so'z turiga bog'liq. Qiyin so'zlar deb ataladigan so'zlar eng tez unutiladi, ya'ni talabadan yodlash uchun katta kuch talab qiladigan so'zlar. Jarayon va natija yodlanadi- so'z, shuningdek, so'zning mavhum yoki o'ziga xos turga mansubligiga ta'sir qiladi. Muayyan so'zlar yaxshiroq esda qoladi. Ushbu olimlar e'tibor beradigan yana bir omil-yodlangan so'z ona tilidan bir xil ma'noga ega bo'lgan tovushga qanchalik yaqin (yoki bir ildizli) so'zdir. So'zni yodlashga ta'sir qiluvchi uchinchi omil uning chastotasi deb ataladi. Bundan tashqari, talaba xotirasida qancha ko'p ma'lumot saqlansa, yangi so'zni allaqachon ma'lum bo'lgan so'z bilan bog'lash imkoniyati shunchalik katta bo'ladi va o'rganish shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi [2, 17-bet]. I. ga ko'ra so'zlarning chastotasi. A. Sekerina, nutqni idrok etishning ko'plab jarayonlariga ta'sir qiladi, shu jumladan so'zga leksik kirish, assotsiativ fonologik yoki semantik ma'lumotlarni uzoq muddatli xotiradan olish, so'z va uning assotsiatsiyalarini ishchi xotirada saqlash va boshqalar. [3]. A. Koen har qanday kontekstda o'zlashtirilgan so'zni unutilishning turli jarayonlari va mexanizmlarini o'rganadi. U birinchi bo'lib "reaksiyalar musobaqasi" (response competition) jarayonini chaqiradi, unda barcha xotira assotsiatsiyalari bir xil bo'lib qoladi, ammo ulardan biri boshqasini ustun qiladi va bostiradi. Bunday holda, kerakli assotsiatsiya bloklanadi va mavjud bo'lmaydi, garchi u hali ham xotirada saqlanadi. Ikkinchi jarayon "assotsiativ o'rganish" (associative unlearning) deb nomlanadi, unda yangi interferent birliklarni o'rgatish oldingi assotsiatsiyalarni bir xil stimulgacha o'chiradi. Birinchi holda, so'z unutiladi, lekin xotirada saqlanadi, ikkinchisida - so'z unutiladi va abadiy yo'qoladi. Biroq, A. Koenning fikriga ko'ra, unutilish so'zning faqat individual jihatlariga ta'sir qilishi mumkin. Eng aniq quyidagilar- so'zning kontseptual yoki denotativ ma'nosi yoki uning yozma yoki tovush shaklida bo'lish. Ba'zan ushbu so'zni kontekstda yoki uning grammatik shakllarida ishlatish xususiyatlari unutiladi [4, 143-158-betlar]. A. A. Zalevskaya, ta'limiy ikki tillilikni funktsional dinamik tizim sifatida ko'rib chiqib, bu holda xorijiy so'zni o'rganish til muhitidan tashqarida, aloqa vaqtini cheklash bilan,

dasturiy mavzular doirasida cheklangan til amaliyoti bilan, ongli ravishda amalga oshiriladigan tahlil, sintez, taqqoslash, tasniflash va avtomatlashtirilgan bo'lmagan so'z tanlash jarayonlarining ustunligi bilan sodir bo'lishiga e'tibor beradi. va nutq modellari [5, 106-108 betlar]. Shunday qilib, chet tillarini o'rganish ongli bo'lgan ikki tilli ta'lim sharoitida unutishning o'ziga xos mexanizmlari borligi aniq bo'ladi. Ikki tilli ta'limda ishlaydigan unutish mexanizmlarini o'rganish uchun tilning turli darajalarida unutishni o'rganishi kerak bo'lgan yangi yoki allaqachon ma'lum bo'lgan usullarni ishlab chiqish kerak: leksikadan matngacha. Bunday usullar mahalliy va xorijiy psixolingvistlar tomonidan ishlab chiqilgan til hodisalarini o'rganish usullari bo'lishi mumkin. Psixolingvistik usullar (PM) eksperimentlar paytida ona tilida so'zlashuvchilar ongida bevosita shakllanadigan jarayonlar va hodisalar natijalarini qayd etishga yordam beradi. PM tilni o'rganishni ikki turga umumlashtirish mumkin: nutq faoliyati jarayonida inson tanasining fiziologik reaksiyalarini o'rganish (nutqni ishlab chiqarish yoki idrok etish) va nutq reaksiyalarini tahlil qilish va til hodisalarini ularga o'zboshimchalik yoki maqsadli nutq stimullari ta'sirida baholash. Mavzularning og'zaki assotsiatsiyasini tahlil qilishga asoslangan PM ikki turdagi assotsiativ eksperimentlardir: erkin va yo'naltirilgan. Erkin assotsiativ eksperimentda axborotchilar, tadqiqotning maqsadi va maqsadiga qarab, ogohlantiruvchi so'zga yoki ularning boshiga birinchi kelgan bitta so'zga yoki ma'lum bir vaqt ichida (masalan, bir daqiqa) ongida paydo bo'lgan bir qator so'zlarga javob berishadi. Yo'naltirilgan assotsiativ eksperiment ma'lum semantik aloqalarni (sinonim, antonimik, frazeologik va boshqalar) rag'batlantirish so'zini olish uchun ishlatiladi. Tajriba natijalari qayta ishlanadi va uning maqsadiga qarab, tadqiqotchi berilgan so'zning assotsiatsiyalari zanjirini ochadi [6, 188-219-betlar]. Ikki tilli ta'lim amaliyotida o'rganilgan xorijiy so'zni unutish mexanizmlarini o'rganish biz teskari assotsiativ eksperiment nomini olgan tajriba tajribasini o'ylab topdik. Biz yuqorida tavsiflangan erkin va yo'naltirilgan assotsiativ tajribalarni to'g'ridan-to'g'ri, ya'ni stimuly so'zidan reaksiya so'ziga

ajratdik. Biz o'ylab topgan assotsiativ tajriba teskari yo'nalishda: so'zdan-reaktsiyadan so'zga-stimulga o'tadi. Eksperimentning maqsadi-rag'batlantiruvchi so'zga javob berish ushbu ogohlantiruvchi so'zni xotirada uyg'otishi mumkinligini aniqlash. Dastlab, chet tillar fakultetida ingliz tilini asosiy til sifatida o'rganayotgan talabalar I semestr davomida tanishgan so'zlar tanlab olindi. Faol lug'atdan faqat otlar tanlangan-ham aniq, ham mavhum. Keyin ushbu so'zlarga eng tez-tez uchraydigan reaksiyalar ingliz tilining assotsiativ tezaurusidan chiqarildi. Bu talabalar ma'lum bir reaksiyaning ma'nosini qanchalik yaxshi bilishlari mumkinligini hisobga oldi. Talabalarning ma'nosini tushunishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin bo'lgan reaksiya so'zlari, shuningdek, talabalar tushunmasligi mumkin bo'lgan "rag'batlantiruvchi so'zlar" ro'yxatga kiritilmagan. Bu talabalar ma'lum bir reaksiyaning ma'nosini qanchalik yaxshi bilishlari mumkinligini hisobga oldi. Talabalarning ma'nosini tushunishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin bo'lgan reaksiya so'zlari, shuningdek, talabalar tushunmasligi mumkin bo'lgan "rag'batlantiruvchi so'zlar" ro'yxatga kiritilmagan. Quyidagi rag'batlantiruvchi so'zlar tanlandi: gossip, peel, mess, crack, spirit, taste, point, dream, consciousness, reflection. Reaksiya so'zlari sifatida quyidagilar taklif qilindi:

gossip - talk, chat, women, scandal, chatter, column, monger, idle, nasty, neighbours, old woman;

peel - orange, john, lemon, apple, off, potato, potatoes, acres, banana, bells;

mess - officer, army, mud, room, untidy, dirty, muck, dirt, hall, officers;

crack - whip, break, split, up, joke, bang, dawn, nut, pot, doom;

spirit - ghost, whisky, drink, holy, wine, gin, lamp, soul, level, life;

taste - buds, bud, smell, tongue, honey, sweet, good, food, sour;

point - sharp, blank, out, pencil, to, finger, blunt, dot, needle, pin;

dream - sleep, night, day, nightmare, boat, clouds, freud, girl, like, sweet;

consciousness - awake, aware, alive, sleep, awareness, mind, brain, thought, unconscious, unconsciousness;

reflection - mirror, water, thought, glass, image, refraction, abstract, crash, drink, eyes. Tajriba II semestr o'rtalarida, i semestr, imtihon sessiyasi va ta'til tugaganidan ikki oy o'tgach o'tkazildi. Eksperimentda 3 - kurs talabalarining ikki guruhi va bitta o'qituvchi (o'z xohishiga ko'ra) ishtirok etdi. Axborotchilarning birinchi guruhida 22 talaba va bitta o'qituvchi bor edi. Mavzularga javob so'zlarini o'rganish orqali rag'batlantiruvchi so'zni takrorlash vazifasi topshirildi. Shu bilan birga, aqlga kelgan birinchi narsani yozishga ruxsat berildi bu so'z ingliz va rus tillarida. Bundan tashqari, axborot beruvchilar, agar iloji bo'lsa, qaysi reaksiya hal qiluvchi ekanligini ko'rsatishni so'rashdi (jadval. 1) Tajriba natijalaridan ko'rinib turibdiki, axborotchilarning birinchi guruhida 10 ta so'zdan atigi 5 tasi (50 %) aniq takrorlangan, ya'ni tajribada mo'ljallanganidek, lekin barcha sub'ektlar tomonidan emas. To'g'ri javoblarning eng ko'p soni dream so'ziga to'g'ri keldi, keyin Taste, gossip, reflection, mess so'zlari kamayish tartibida keladi. Axborotchilar to'g'ri javob bergan holatlar bo'lgan, ammo rus tilida (gossip, spirit, dream so'zlari). Olingan ma'lumotlarni sub'ektlarning xotirasi va fikrlashining individual xususiyatlari, shuningdek vaqt, shovqin va almashtirish omili bilan izohlash mumkin. Tajriba nutq amaliyoti darsida o'tkazildi, unda talabalar ilgari o'rganilganlarni deyarli takrorlamasdan yangi so'zlarni o'rganishdi va o'rgatishdi. Biroq, eksperiment davomida vazifaning o'zi sub'ektlarda muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi qayd etildi. Ular qaysi so'z mo'ljallanganligini taxmin qilishga harakat qilishdi. Shuning uchun tajriba biroz o'zgartirildi va ikkinchi guruh informantlari uchun topshiriqning biroz boshqacha formulasi taklif qilindi. Ularga I semestrda o'rgangan so'zlarini eslab qolishlari kerakligi aytilgan. Eksperimentda 12 talaba ishtirok etdi.

Xulosa: maqolada akademik ikki tilli tilda unutish mexanizmlarini o'rganish uchun psixolingvistlar usullaridan foydalanish imkoniyati ko'rib chiqilgan. Chet tili

kafedrası talabalari tomonidan o'rganilgan so'zlarni o'zlashtirish darajasini o'rganish bo'yicha uchun.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ellis NC 1-qismga kirish: sotib olish / NC Ellis // ikki tilli qo'llanma: psixolingvistik yondashuvlar. J. F. Kroll, A. M. B. De Groot (ed.). Oksford Universiteti Matbuoti. - Nyu-York, 2005. - 588 p.
2. Groot de A. M. B. chet Tili lug'atini o'rganish / A. M. B. de Groot, J. G. van jahannam // Bilingualizm bo'yicha qo'llanma: psixolingvistik yondashuvlar". J. F. Kroll, A. M. B. De Groot (ed.). Oksford Universiteti Matbuoti. - Nyu-York, 2005. - 588 p. hi assotsiativ tajriba natijalari tasvirlangan.
3. Bobomurodova Go'zal Olim qizi. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=82v52MoAAAAJ&citation_for_view=82v52MoAAAAJ:u-x6o8ySG0sC
Эмпатия как фактор социальных предубеждений у студентов/ Eurasian journal of academic research/ 27.09.2023
4. Bobomurodova Go'zal Olim qizi. Theoretical framework for the development of motivation for learning in turkmen and russian students. Science and innovation international scientific journal. volume 2 ISSUE 10 OCTOBER 2023 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=82v52MoAAAAJ&citation_for_view=82v52MoAAAAJ:qjMakFHDy7sC
5. Bobomurodova Go'zal Olim qizi. «СВЯЗЬ МОТИВАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И КАРЬЕРНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ У СТУДЕНТОВ» https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=82v52MoAAAAJ&citation_for_view=82v52MoAAAAJ:UeHWp8X0CEIC
6. Зикиряева, М. М. (2024). Формирование навыков логического мышления у студентов-медиков: методы и способы. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 14(4), 151-155.

7. ММ Зикиряева Психологические механизмы формирования социального воображения у подростков // Новый день в медицине. - 2020. - №1. - С. 151-154.
8. Манзура Зикиряева Педагогические аспекты развития логического мышления будущих врачей // Евразийский журнал академических исследований. - 2023/3/14. - №3 Part 2. - С. 159-164.
9. Manzura Zikiryayeva Pedagogical aspects of the development of logical thinking of future doctors // Центральноазиатский журнал образования и инноваций. - 2023/6/16. - №6 Part 4. - С. 148-153.
10. Манзура Мавлоновна Зикиряева Тиббиёт олий таълим муассасалари талабаларини мантикий тафаккурини ривожлантиришнинг психологик механизмлари // Journal of new century innovations. - 2022/11/7. - №3. - С. 33-39.
11. Зикиряева Манзура Мавлоновна Олий таълим муассасалари талабаларида креативликни шакллантириш // eurasian journal of academic research. - 2022/10/19. - №2022/10/19. - С. 926-931.
12. Manzura Zikiryayeva, Muhabbat Hakimova Psychology in teaching english language // Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. - 2022/5/10. - №5. - С. 228-232.
13. Madaniyatlararo tafovutlarning glaballashuv sharoitida ijtimoiy–psixologik xususiyatlar // ММ Zikiryayeva. - 2022/4/4. - №3. - С. 240-245.
14. Зикиряева Манзура Мавлоновна Психологические особенности взаимоотношений мальчиков и девочек в младших классах // Вестник интегративной психологии. - 2022. - №24. - С. 128-130.
15. М Zikiryayeva SHaxs psixologiyasida ranglarning egallagan o'rni xususida // Тафаккур ва талқин. - 2020/5/15. - №1. - С. 475-485.

16. Зиқиряева Манзура Мавлоновна Ўсмирлар хулқ-атворида ижтимоий қадриятлар шаклланишига таъсир этувчи омилларни методологик асослари // Psixologiya. - 2020. - №4. - С. 124-128.
17. Ахмедов А А, Зиқиряева М М О методологии психологического образования // Вестник интегративной психологии. - 2019/9/3. - №79. - С. 63-67.
18. Манзура Зиқиряева Бошланғич синф ўқитувчисининг ўзига хос психологик хусусиятлари // “Journal of new century innovations” international interdisciplinary research journal. - 2022/5/5. - №1. - С. 244-249.